LUCRĂRI, DOCUMENTE ŞI PUNCTE DE VEDERE NOI, CU PRIVIRE LA RĂZBOIUL DE 30 DE ANI

DE

ILIE GRĂMADĂ

1. În mintea noastră mai stăruie amintirile celor două sîngeroase războaie mondiale, mizeria, crimele, marea „depresiune" [1] care a ţinut şi mai ţine lumea în mîinile ei însîngerate, la două decenii şi jumătate după terminarea ultimului război. Iar la 23 mai 1968 se împlineau 350 de ani de la „defenestraţia" pragheză, adică din momentul în care stările cehe se ridicau împotriva stăpînirii habsburgice şi cînd începea lungul război ce se va încheia abia prin pacea westfalică din 1648.

Războiul de 30 de ani a rămas în memoria populară ca un măcel al cavalerilor apocaliptici, aşa cum îi prezentase cu un secol înainte Albrecht Dürer. Un mare număr de scriitori au surprins în operele lor momente din tragismul celor 30 de ani. Printre ei se pot aminti Hans Michael Moscherosch, Friederich Schiller, Gustav Freytag, Conrad Ferdinand Meyer, Bertolt Brecht. Operele lor aduceau prin faţa ochilor noştri, înmărmuriţi şi îngroziţi, imagini triste şi sîngeroase ale războiului, dar lămureau, mai puţin, probleme istorice ale acestui război.

Izvoare cu privire la războiul de 30 de ani şi implicit cu privire la politica franceză în această epocă, sînt nenumărate şi împrăştiate în întreaga Europă. Este un cîmp de cercetare încă plin de materiale informative, ce se pot împărţi în diferite categorii: izvoare arhivistice (corespondenţe oficiale şi particulare, scrisorile suveranilor, ale membrilor guvernelor sau ale personalităţilor care au jucat un rol politic important, ale negociatorilor secreţi şi ocazionali şi alte piese care au putut apărea în timpul războaielor) textele tratatelor sau proiectelor de tratate; legile imperiului şi ale diferitelor state germane care stăteau la baza negocierilor şi asupra cărora se fac referinţe în tratate; presa epocii, formată din pamflete sau ziare noi cu titluri variate ca *Relations*, *Apologies*, *Berichte*, *Zeitungen*, *Récits*, *Gazette*, etc., care aduceau relatări asupra evenimentelor imediate, adeseori contradictorii, dar interesante, căci ele încercau să informeze opinia publică. Provenind din mărturii directe, ele pot fi mai mult sau mai puţin apropiate de adevăr.

Desigur că o atare documentaţie bogată nu poate fi cuprinsă în întregime. De aceea orice istorie legată de războiul de 30 de ani nu poate fi întreprinsă decît ţinînd seama în primul rînd de materialele fundamentale care au fost deja

---

[1] C. V. Wedgwood, *Der Dreissigjährige Krieg*, München 1967, p. 7.

sistematizate și publicate, dar care oferă oricînd eventuale lacune sau locuri goale pentru alte materiale inedite.

Numeroase lucrări noi vin să completeze imaginea pe care ne-au dat-o vechile lucrări, sau aduc noi orientări în explicarea acestui fenomen istoric. Unii istorici caută să aprofundeze ideea „războiului religios“ [2], direcție unilaterală și depășită, căci fără a analiza problemele politice, economice și sociale, care au avut implicații profunde în declanșarea războiului, imaginea reală a întregului suferă [3]. Istorici de orientare marxistă au preluat în mare parte unele din ideile lui Franz Mehring, adică o orientare „critică“, împotriva legendelor și erorilor de nuanță protestantă sau catolică [4]. Numeroși istorici contemporani au analizat din nou aspecte ale războiului de 30 de ani, reînnoind problematica și aruncînd noi lumini din izvoare puțin utilizate sau chiar necunoscute [5].

O direcție nouă, importantă, este aceea care privește problemele războiului de 30 de ani prin prisma rădăcinilor economice [6]. Se arată, de pildă, că lupta pen-

---

[2] Se remarcă vasta lucrare a lui F. Dickmann: *Der Westfälische Frieden*, Münster 1959. Lucrările lui J. Paul ca: ***Europa in Ostseeraum***, Göttingen 1960 și *Gustav Adolf, Christ und Held*, Göttingen **1964** ca și multe lucrări ale unor istorici suedezi pornesc de la ideea „războiului religios“.

[3] Langer Albert: *Neue Forschungen zur Geschichte des Dreissigjährigen Krieges*, în „Zeitschrift für Geschichtswissenschaft“, XVI. Jahrgang 1968, Heft 7, p. 931, vezi și nota 3.

[4] Franz Mehring (v. *Gustav Adolf. Ein Fürstenspiegel zu Lehr und Nutz der deutschen Arbeiter*, în *Gesammelte Schriften*, Bd. 5 Berlin 1964. Cf. și *Abschnitt Dreissigjähriger Krieg*, în *Schriften* vol. 8, Berlin 1967), căuta să scoată în relief rolul pe care l-a jucat principatul Brandenburg, politica lui Wallenstein. Tot de la Mehring porneau și reflexiunile exprimate de A. Abusch, cu privire la drama *Wallenstein* a lui Schiller și rolul „național“ al acestuia. (v. A. Abusch: *Schiller. Grösse und Tragik des deutschen Geistes*, Berlin, 1958).

[5] În anul 1958 istoricul ceh J. Polišensky deslușea într-o lucrare bine fundamentată (*Zur Problematik des dreissigjährigen Krieges und der Wallensteinsfrage*, în *Aus 500 Jahren deutsch-tschechoslowakischer Geschichte*, Berlin 1958), ce se întemeia pe noi izvoare, rolul statelor generale ale Olandei și legăturile lor cu Cehia în „primul act“ al războiului de 30 de ani.

Alți istorici reliefează caracterul de „război european“ al războiului de 30 de ani, iar unii istorici germani văd în el un „război german“ (v. A. Langer, *op. cit.*, p. 933). B. F. Porşnev (în *Političeskie otnošenija*, în vol. *XI-e Congrès International des Sciences Historiques, Rapport IV*, Göteborg-Stockholm-Upsala 1960) și Wladislaw Czaplinsky (în *Le problème baltique au XVI-e et XVII-e siècles, ibidem, Rapport IV*), vorbesc despre „o mare influență“ a statelor est-europene asupra raporturilor de forță în timpul războiului, forțe destul de neglijate pînă acum. O mai mare atenție se dă și politicii urmărite de imperiul otoman.

[6] A. Langer, *op. cit.*, p. 933 observă pe bună dreptate că „pînă nu de mult, problemele economice erau mai mult sau mai puțin izolate de istoria politică tradițională“.

E un fapt cunoscut acela că încă înainte de secolul al XVII-lea statele europene cunoșteau o dezvoltare diferențiată, inegală. Această dezvoltare a avut o influență covîrșitoare asupra relațiilor internaționale, o dată cu apariția statelor capitaliste. În legătură cu această dezvoltare inegală, mulți istorici au început să facă generalizări lipsite de o bază reală cu privire la istoria universală, vorbind despre un „Apus“ dezvoltat, înaintat, și despre o „zonă răsăriteană“ rămasă în urmă, înapoiată (v. J. Macûrek: *La question de la transition du féodalisme au capitalisme en Europe Centrale (16-e — 18-e siècles)*, în *XI-e Congr. Intern. des Sci. Hist.*, rap. IV, *Ibidem*, pp. 84 și urm. . Mulți istorici au luat secolul al XVI-lea drept etapă de dezvoltare deosebită a unor regiuni ale Europei. S-a ajuns chiar la determinarea unui așa-numit „dualism al dezvoltării“ europene. (Vezi discuția

tru stăpînirea Mării Baltice cuprindea interese de ordin politic și strategic, dar în mod deosebit interese de ordin economic [7]. Prezintă interes și acele lucrări care au analizat influența marilor descoperiri geografice asupra Europei și urmările economice, sociale și politice ale acestora [8]. Problemele economice devin preocupări

---

problemei la A. Langer, *op. cit.*, p. 933, nota 15). Unii istorici aliniază în categoria țărilor rămase în urmă și Spania (ca Polišensky, J. Petrán, ș.a.).

Între cele două puncte de vedere„ adică o înaintare rapidă a țărilor din nord-vestul Europei și o rămînere în urmă a celorlalte țări europene, există opinia majorității istoricilor care arată că între toate țările au existat permanente legături și că nu e îndreptățită categorisirea netă de „țări înapoiate" pentru Europa secolelor XVI—XVII.

Este adevărat că în timp ce capitalul comercial din Țările de Jos și din Anglia, la care se alătura jaful țărilor colonialiste din Europa, dădeau naștere unei puternice și masive acumulări, în multe țări ale vechiului continent nu se ajungea la o atare acumulare de capital comercial. Țările de Jos reușeau să se ridice pe plan economic datorită unui comerț intens, în timp ce alte țări din zona estică așa cum ar fi Polonia sau Țările Baltice, sau chiar o parte din zona Pirineilor, rămîneau destul de mult în urmă. (Cf. M. Hroch: *Ůlova západoevropského kupeckého kapitálu v zprostredkování obchodu s vychodni Evropou*, în Acta Universitatis Carolinae" 1964, Philosophica et Historica, 2, p. 38. Aceeași poziție o exprimă H. Kellebenz: *Spanien, die nördlichen Niederlände und der skandinavische Raum in der Weltwirtschaft und Politik um 1600*, în *Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftgeschichte*" Bd. 41, Heft. 4, 1954, p. 298).

În statele în care domina feudalismul încă în secolul al XVI-lea, desigur că feudalul avea acolo o puternică influență asupra politicii economice, care era îndreptată împotriva orașelor și țăranilor, influență care a dus la crearea unei situații denumită de mulți istorici ca „antimercantalistă" (cf. A. Langer, *op. cit.* p. 934).

În ceea ce privește Germania, unele cercetări mai recente (ca F. Lütge: *Die wirtschaftliche Lage Deutschlands vor Ausbruch des Dreissigjährigen Krieges*, în „*Jahresbericht für Nationalökonomie und Statistik*", Bd. 170, 1958; vezi și P. Jeannin: *Les comptes du Sund comme source pour la construction d'indices généraux de l'activité économique en Europe (XVII—XVIII-e siècles)*, în „*Revue Historique*", tom. CCXXXI, 1964, pp. 55 și urm., 297 și urm.), arată că activitatea vaselor comerciale germane nu ar fi scăzut în timpul războiului de 30 de ani. Cercetările privitoare la dezvoltarea raporturilor și progresului sau regresului economic sînt de o importanță deosebită pentru a lămuri unele laturi ale acestui război, ținînd seama de faptul că aproape toți cei 30 ani de război au avut drept loc de manevră și bătălie tocmai teritoriul Germaniei. Acest lucru trebuia să influențeze în mod hotărîtor starea economică a Germaniei. O mare parte din populație, și mai ales cea din zona bătăliilor, nu se putea ocupa cu nici o activitate permanentă. Mulți locuitori se angajau în armatele de mercenari, mai ales că mercenarismul era un bun mijloc de cîștig.

În aceste împrejurări exista o mare cerere de produse agricole și manufacturiere sau meșteșugărești.

În timpul războiului, problemele economice au fost hotărîtoare pentru unele orașe maritime sau fluviale, pentru cursuri de ape, mări. În afară de politica continentală, Habsburgii, Wallenstein, Suedia, Danemarca, au dus o politică maritimă. S-a intensificat lupta pentru Dominium Maris Baltici, care constituie una din laturile importante ale războiului de 30 de ani, (fără a fi punctul de începere sau încheiere a războiului). Lupta pentru dominarea Mării Baltice a durat secole.

[7] W. Czaplinski: *Le problemè baltique*, p. 29.

[8] F. Lütge este împotriva suprapreţuirii influenței descoperirilor geografice asupra dezvoltării economiei europene (*Die wirtschaftliche Lage*, p. 58). K. F. Olechnowitz afirmă că noile continente descoperite au rămas multă vreme

centrale ale sistemului statal european. Aspecte ca încetinirea, calmul sau regresul în economia unor ţări europene în perioada feudalismului tîrziu, se accentuează în timpul războiului de 30 de ani. Pustiirile provocate de război au întărit aceste manifestări. Pornind de la aceste constatări unii istorici s-au oprit asupra altor factori economici în analiza acestui război [9].

---

dependente de economia europeană (v. *Handel und Seeschiffahrt des späten Hanse*, Weimar 1965, p. 12). Revoluţia preţurilor care a cuprins o mare parte din ţările Europei, a avut o oarecare influenţă la începutul războiului de 30 de ani, în desfăşurarea relaţiilor economice europene.

Întărirea schimbului economic între Peninsula Iberică şi Marea Baltică, era rezultatul sforţărilor spaniole întreprinse în secolul XVII de a întări cît mai mult relaţiile comerciale şi politice cu oraşele hanseatice (v. A. Langer, *op. cit.*, p. 937). Unii istorici ai economiei sînt de părere că în preziua începerii războiului de 30 de ani, se conturau elementele unei „pieţe europene" (cf. J. Polišensky: *Die böhmische Frage und die politischen Beziehungen zwischen dem europäischen Westen und Osten zur Zeit des Dreissigjährigen Krieges*, în *Probleme der Oekonomie und Politik in den Beziehungen zwischen Ost- und Westeuropa vom 17. Jahrhundert bis zur Gegenwart*, Berlin 1960; Hroch: *Der Dreissigjährige Krieg und der europäische Markt*, şi altele.

[9] A. Lundkvist: *Svensk krigsfinansiering 1630—1635*, în rev. *„Hist. tidskrift"* nr. 6, 1966. Pornind de la analiza finanţării războiului, autorul consideră că activitatea lui Gustav Adolf în Germania era supusă şi dependentă problemei capitale economice: cum poate fi finanţat războiul? Lundkvist crede că exemplul sistemului de finanţare al lui Wallenstein ar fi avut o mare influenţă asupra regelui suedez şi aşa s-a ajuns ca „războiul german al Suediei" să fie purtat cu mijloace germane.

K. R. Böhme (în lucrarea *Die schwedische Besetzung des Weichseldeltas 1926—1936*, în rev. Beihefte zum Jahresbericht der Albertus-Universität Königsberg", XXII), Würzburg 1963) exprimă ideea că în afară de funcţiile strategice, ocupaţia teritorială suedeză a avut şi o mare importanţă economică. În războiul baltic în care s-a angajat, Suedia a avut tot timpul cheltuieli şi obligaţii financiare tot mai mari. Pentru a rezolva această dificilă problemă, Suedia n-a putut face altceva decît să aplice principiul „autofinanţării războiului". Germania era spaţiul în care trebuiau rezolvate aceste chestiuni. Războiul de tip feudal continua după toate regulile lui (cf. W. Roberts: *Gustavus Adolphus. A. History of Sweden 1611—1632*, I—II. London—New York—Toronto, 1953 şi 1958. cf. şi Schmiedt: *Der Bauernkrieg in Oberösterreich*, pp. 58 şi urm.).

E adevărat că suedezii au fost ajutaţi şi cu bani francezi şi olandezi, sub formă de subsidii, în afară de ceea ce prădau sau luau cu forţa din teritoriile cucerite. În 1631 olandezii le acordau subsidii în valoare de 60.000, iar în 1632 mai adăugau încă 20.000 taleri (v. A. Lundkvist: *Svensk krigsfinansiering*, p. 387). Din 1631 primeau de la francezi 400.000 taleri anual, iar în 1633 se mai adăugau încă 90.080 taleri.

Datorită duratei războiului şi complicaţiilor lui, problemele economice au ajuns extrem de încurcate. Astfel Spania prea catolică, cumpăra cupru de la evanghelica Suedie, în primele decenii ale secolului al XVII-lea fiind principala cumpărătoare de cupru din Suedia. Prin acest circuit, aurul spaniol folosea Suediei în războiul împotriva Poloniei, a „Spaniei nordice" cum era denumită Polonia, şi care era aliată a Habsburgilor. (cf. Langer: *Neue Forschungen*, pp. 940—941).

Una din cheile pentru înţelegerea războiului de 30 de ani în totalitatea lui este Cehia. Istoriografia cehă a scos permanent în relief soarta tragică a Cehiei şi a exilaţilor cehi [10]. Istoricii marxişti cehi din ultimul deceniu au nuanţat faptul că lagărul habsburgic reprezenta o forţă cu totul reacţionară şi agresivă [11]. În condiţiile centralizării statului, a încercării Habsburgilor de a institui absolutismul în Imperiu, planurile lor spre ţărmurile Balticii constituiau un pericol grav nu numai pentru Suedia, dar şi pentru Europa în general. Mai ales că Habsburgii mai susţineau vechile tendinţe politice de dominaţie mondială.

Ideea susţinută de Polišensky [12], că războiul de 30 de ani ar fi o manifestare a „crizei generale a feudalismului", pare în mare măsură întemeiată. Clasa feudalilor nu se putea integra evoluţiei forţelor de producţie. Ea trăia în mod parazitar. De unde şi concluzia lui Polišensky că războiul de 30 de ani ar fi „un conflict în interiorul clasei feudale".

Langer [13] susţine că teza despre războiul dintre împărat şi principi sau dintre împărat şi Franţa, sau teza despre un război confesional, toate acestea sînt depăşite, integrînd războiul de 30 de ani în ceea ce s-a numit „criza generală a feudalismului". Conflictul dintre Franţa şi Habsburgii spanioli şi austrieci rămîne o realitate istorică. La fel ca şi conflictul dintre principi şi împărat. Însă toate aceste evenimente se petreceau tocmai în perioada crizei generale a feudalismului.

Este greu de simplificat acest lung război, antrenat din atîtea cauze mai îndepărtate şi mai apropiate. Vechile documente, ca şi documentele care se publică în zilele noastre, reconfirmă tezele generale asupra complexităţii cauzelor profunde ale războiului [14].

Unii istorici văd în războiul de 30 de ani şi în revoluţia burgheză din Anglia un proces unic : trecerea societăţii europene de la feudalism la capitalism.

Negustorii din Danzig făceau comerţ cu toate părţile beligerante, trăgînd bune foloase pentru ei. La 1628 danezii blocau Rostockul, dar interesele imperialilor cereau să cumpere unele mărfuri chiar de la duşmani, de la danezi sau suedezi. Ceea ce au şi făcut. (cf. Langer, *op. cit.*, p. 941, vezi şi nota 70).

[10] Ca de pildă B. Šindelár: *Komensky, německi protestanté a Vestfalský mir,* în Č.S.Č.H. XIV/1966 c. 6 p. 862.

[11] Unii din aceşti istorici consideră drept negativă şi acţiunea suedeză asupra Poloniei şi Germaniei, ca de ex. Hroch, dar mai ales Czaplinski, în lucrarea sa *Le problème baltique*, pp. 36—42 ş.a.

Expansiunea suedeză este explicată de unii istorici contemporani drept o perspectivă pentru burghezia suedeză de a acapara noi debuşee, pieţe în spaţiul Mării Baltice (cf. Langer, *op,. cit.* p. 943, vezi şi nota 95).

Alţi istorici afirmă că multe grupări opoziţioniste din timpul războiului ar fi reprezentat „mişcări revoluţionare", citîndu-le pe cele din Cehia şi Austria. Aceste mişcări nu aveau un caracter revoluţionar, antirăzboinic ci reprezentau, în ultimă instanţă, interesele unor grupări feudale. (Vezi F. Kavka: *Die Habsburger und der böhmische Staat bis zur Mitte des 18 Jahrhunderts, în* rev. „Historica", VIII, Praga 1964, p. 53). O parte au considerat, pe bună dreptate, că numai mişcarea stărilor şi a burgheziei orăşăneşti din Cehia poate fi socotită ca o mişcare progresistă, întrucît se întemeia şi pe un conţinut naţional (cf. Kavka, *Ibidem*).

[12] În lucrarea *Zur Problematik. . .*, p. 114.

[13] *Op. cit.*, p. 948.

[14] Noi documente vezi : *Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefväxling,* Bd. 11/1 Bref (1634, I—II, Stockholm 1961 ; *Acta pacis Westphalica,* Serie I Band I (Instruktionen—Frankreich, Schweden, Kaiser) Münster 1962 *(se va cita APW I) ; Acta pacis Westphalica* Serie II Abt. C : *Die Schwedischen Korespondenzen,* Bd. I (1643—1645) Münster 1965 (se va cita *APW II).*

Pagès[15] definea războiul de 30 de ani ca „una din ultimele manifestări ale unei crize mai ample: trecerea în Europa occidentală și centrală de la timpurile medievale la timpurile moderne". Steinmetz[16] și Langer[17] consideră că războiul acesta trebuie explicat prin acest „proces de tranziție" și că el trebuie văzut nu atît ca un război german, ci ca una din manifestările istoriei universale, europene[18]. Zeller îl numește „ultimul dintre războaiele religiei"[19].

În Germania s-a scris foarte mult și variat, adeseori istoricii oprindu-se asupra consecințelor acestui război pentru poporul german[20]. În Franța lucrările despre războiul de 30 de ani sînt mai puține decît în Germania sau în alte țări[21]. Mulți istorici s-au oprit mai ales la prezentarea rolului „vedetelor" care au animat scenele politice ale epocii. Istoricii francezi din ultimii 30 de ani s-au oprit mult asupra rolului lui Richelieu și asupra datelor și elementelor contradictorii ale istoriei Franței și activității principalilor factori politici, Richelieu și Mazarin. Unii au pus sub semnul întrebării însăși însemnătatea și continuitatea „marelui plan" pe care l-ar fi continuat și dus la îndeplinire Richelieu[22].

În general, majoritatea istoricilor pornesc la prezentarea acestui capitol din istoria universală, în mod tradițional, de la mișcarea din Cehia de la 1618 și sfîrșesc cu concluziile tratatului de pace din Westfalia din 1648.

Statele medievale se caracterizează, pînă spre secolul al XV-lea, prin lipsă de unitate, foarte adeseori prin anarhie feudală. Însă evul mediu a avut un ideal de unitate, întrevăzut ca realizabil fie sub hegemonia bisericii catolice, fie sub dominația împăratului sau altui monarh care emitea această pretenție. S-a exprimat adeseori ideea „unității omenirii" sub una din tutele: bisericească sau laic-imperială[23]. Spre sfîrșitul evului mediu, prin forța evoluției economice, sociale și politice, s-au creat formele sistemului statal modern, în opoziție cu vechea concepție ce se mai reafirma, de pildă, de către Carol Quintul. Renașterea nimicea ideea de stăpînire mondială și absolută a papilor, principiul teocrației, ideea granițelor supuse bisericii catolice. Cînd secolul XVI afirma principiul „cuius regio eius re-

---

15 Pagès: *La guerre de trente ans (1618—1648)*, Paris 1939 p. 9.

16 Steinmetz Max: *Deutschland von 1476 bis 1648*, Berlin 1965.

17 *Op. cit.*, p. 950.

18 Steinmetz și Langer *op. cit.*

19 G. Zeller: *Histoire des relations internationales*, p. 6.

20 Odinioară s-a vorbit despre grozăviile și dramele acestui război, ca G. Freytag: *Bilder aus der deutschen Vergangenheit*, 1862, sau în lucrarea lui Grimmelshausen: *Simplicius Simplicissimus*. Cercetările recente privesc fie problemele în ansamblu, cum e lucrarea lui Fr. Dickmann: *Der westfälische Frieden*, Münster 1959, sau probleme speciale sau locale, ca lucrarea lui Gunther Franz: *Der Dreissigjährige Krieg und das deutsche Volk. Untersuchung zur Bevölkerung und Agrargeschichte*, 1961.

21 G. Livet: *La guerre de trente ans*, Paris 1963, p. 5. Despre situația din Franța avem surse de informație extrem de utile, mai ales rapoartele ambasadorilor venețieni sau ale nunțiilor papali. Printre ambasadorii care ne-au lăsat informațiuni și memorii interesante se pot nota: Ottavio Corsini, nunțiu pontifical la curtea franceză, la fel ca și cardinalul Bentivoglio, florentinul Giovanni Battista Gondi, venețienii Alviso Contarini, Giovanni da Pesaro, Anselmo Contarini, Girolamo Priuli, Matteo Bartholini. Ei nu scriu literar, dar informează bine și destul de amănunțit (cf. Victor du Bled: *La société française du XVI-e siècle au XX-e siècle, III-e série XVII-e siècle*, Paris 1910, p. 19).

22 G. Livet, *op. cit.*, p. 6 și urm.

23 W. Windelband: *Die Auswärtige Politik der Grossmächte in der Neuzeit von 1494 bis zur Gegenwart*. Essen 1936, p. 19.

ligio", era evidentă afirmarea unei biserici naţionale, în cadrul unui sistem statal [24]. Acest lucru îl realiza pentru prima dată biserica galicană franceză încă în prima jumătate a secolului al XV-lea. De altfel secolul al XVI-lea mai afirma şi un sistem mondial de state [25].

Puterea papală şi imperială n-au căzut deodată. Lupta între cele două puteri sau împotriva lor a mai continuat. Secolul al XVI-lea aducea, tocmai datorită apariţiei sistemului european de state, lupta pentru echilibrul de forţe. Sistemul de state şi echilibrul politic sînt două noţiuni strîns legate între ele. Sistemul echilibrului politic va necesita şi va impulsiona o vastă activitate şi combinaţie a diplomaţilor.

Pamfletele scrise în jurul războaielor dintre Franţa şi Imperiu, pentru Italia, întrebuinţau adeseori noţiunea de „echilibru", încă în cursul secolului al XVI-lea. Dar fundamentarea teoretică şi necesitatea aplicării politicii de echilibru a fost dezvoltată de teoreticieni francezi abia la mijlocul secolului al XVII-lea. În scrierea sa intitulată *De l'intérest des princes et Estats de la chrestienté* (1638), Richelieu considera echilibrul ca unul din elementele de bază ale politicii externe franceze. După părerea lui, „liniştea şi siguranţa" tuturor celorlalte state stă în păstrarea unui echilibru politic între Franţa şi Spania. Ideea echilibrului devenise un principiu universal. Spinoza [26] îşi gîndea filozofia sa m o r e g e o m e t r i c o, după cum juristul german Pufendorff [27] concepea sistemul dreptului natural, după acelaşi principiu al echilibrului.

În viaţa statelor europene se instituia acest principiu, care va deveni un bun comun al reprezentărilor politice ulterioare, continuînd sub o formă sau alta pînă în zilele noastre, în sistemul mondial al statelor contemporane.

Statul naţional francez se afirma încă în vremea lui Carol al VII-lea şi Ludovic al XI-lea. În vremea lui Francisc I lozinca politicii monarhice era: *Un Dieu, un Roi, une Loi, une Foi.* Franţa se născuse şi se afirmase ca naţiune în lupta împotriva Angliei, spre sfîrşitul războiului de 100 de ani (1337—1453). *Pragmatica Sancţiune* de la 1438 crea independenţă bisericii galicane franceze, faţă de papalitate. Ludovic al XI-lea, reprezentant al principiilor absolutiste, reafirma această independenţă la 1472, o repeta Ludovic al XII-lea, şi o reglementa definitiv Francisc I prin Concordatul de la 1516. Biserica galicană franceză devenise „un organ al politicii naţionale" [28].

---

[24] v. A. O ţ e t e a: *Renaşterea*, Bucureşti 1964, cap. IV: *Formarea statelor moderne.*

[25] W. W i n d e l b a n d, *op. cit.*, p. 33.

[26] B. S p i n o z a (1632—1677), filozof olandez. Expune filozofia sa *more geometrico* în opera sa capitală *Etica.*

[27] Samuel P u f e n d o r f f (1632—1694), celebru jurist german. A scris *Dreptul naturii şi al ginţilor.*

[28] W. W i n d e l b a n d, *op. cit.*, p. 48. Formulele utilizate de legiştii secolului al XVII-lea erau: „Le Roi ne tient sa couronne que de Dieu et de son épée", sau aceea că „Le Roi de France ne relève que de Dieu". Monarhia franceză se întemeia deci pe dreptul divin.

Iezuiţii spanioli Francesco Suarez şi Jose de Mariana şi mai ales cardinalul iezuit Bellarmin reluaseră teoria despre suveranitatea poporului, după care regii nu deţin puterea decît „indirect" de la Dumnezeu. Concepţia despre omorîrea regelui venea încă din vremea războaielor religioase ale secolului al XVI-lea. Unii pamfletari mai reînviau aceste concepţii şi în secolul al XVII-lea.

Existau şi alte poziţii. Silhon se plasa pe o poziţie galicană. El nu era de acord cu aceia care susţineau că puterea regelui derivă de la papă. El se declara un „bun francez" şi ca atare era împotriva acestei teorii. Pe această linie, D u p u y publica la 1639 o lucrare importantă, intitulată: *Preuves des Libertez de l'Eglise Gallicane.* La 1641 Pierre M a r c a scria: *De Concordia sacerdotitii et imperii seu de libertatibus ecclesiae Gallicannae.*

În aceeași epocă se constituia și statul național englez. Franța, Spania și Anglia apăreau spre acest sfîrșit de ev mediu ca niște state naționale în care începuse să acționeze conștiința unei apartenențe comune. Încep să se manifeste tendințe de lărgire a puterii și a teritoriului, și de aici politica agresivă a claselor domnitoare. În aceste împrejurări, structura politicii externe a acestor state a devenit tot mai dificilă, mai sinuoasă. Așa se explică războaiele pentru Italia (1494—1559), care prin pacea de la Cateau-Cambrésis (1559) încheiau prima parte a conflictelor dintre monarhiile din Franța și Spania. Perioada următoare (1559—1610), dominată de domniile lui Filip al II-lea și Henric al IV-lea, pregătea conflictul hotărîtor dintre Franța și Habsburgi. Va urma etapa marilor războaie, epoca războiului de 30 de ani, în care Spania va fi doborîtă din situația ei de mare putere (1610—1659).

O dată cu crearea primelor state naționale au apărut și pretendenți, candidați la preponderența politică în Europa.

Franța era țara cea mai avansată pe calea unificării. Războiul de 100 de ani forțase unificarea morală și poate chiar ideea conștiinței franceze [29]. Unificarea teritorială se realiza în cîteva etape: orașele de pe Somme și ducatul Burgundia la moartea lui Carol Temerarul (1477), reunirea comitatului Provence o dată cu moartea lui Carol de Anjou (1481). Vechile granițe ale „celor patru rîuri" — Escaut, Meusa, Saône și Rhon — au fost depășite în sud pe Rhon. Comitatele Flandra și Artois mai continuă să aparțină prin tradiție Franței, dar în mod practic ele se consideră independente, aflîndu-se de fapt în mîinile casei de Habsburg—Burgundia.

Spania nouă lua locul vechilor Spanii medievale, prin unirea realizată de căsătoria lui Ferdinand de Aragon cu Isabela de Castilia (1469). În realitate, primul care se va intitula rege al Spaniei va fi Carol Quintul, nepotul și moștenitorul lor (1516—1555). În afara granițelor ei politice, în afara unității iberice, rămîneau Portugalia și Navara.

În Anglia, războiul de 100 de ani provoca aceleași rezultate ca și în Franța. Se crea națiunea engleză.

Împăratul și papa nu mai aveau rolul de autoritate universală, așa cum era situația în cursul evului mediu. În secolul al XVI-lea Imperiul nu mai era „sfîntul imperiu roman", ci devenise „Sfîntul Imperiu Roman de națiune germană" (Heiliges römisches Reich deutscher Nation). Electorii nu aleg pe șeful lor decît dintr-o casă germană. Validitatea alegerii nu mai depinde de confirmarea papei. Ultimul împărat care va primi coroana din mîinile papei va fi Carol Quintul. Autoritatea imperială nu se mai resimțea în fapt, ci numai în drept, asupra multor teritorii. Țările de Jos, ducatele lorene, obțin în cursul secolelor atari privilegii, încît fac din legătura lor cu Imperiul doar o simplă ficțiune [30]. Cantoanele elvețiene s-au despărțit definitiv la 1499.

În societatea internațională a epocii, Imperiul își păstra totuși un loc preponderent, prin tradiție. Reprezentanții lui erau primii, față de ai celorlalți suverani. Pînă la Francisc I numai împăratul avea dreptul să poarte titlul de „majestate".

Desigur că ideea de suveranitate este strîns legată de noțiunea dreptului divin al regelui francez, iar acest lucru a avut o mare însemnătate asupra concepției despre stat în cursul secolului al XVII-lea. De altfel legiștii secolului al XVII-lea au ajuns la formula: *Lex consensu populi et constitutione regis fit*, sau la fraza: *Si veut le Roi, si veut la Loi*. (Vezi despre aceste probleme o lucrare specială a lui Rudolf von Albertini: *Das politische Denken in Frankreich zur Zeit Richelieus*, Marburg 1951, pp. 22, 24, 25, 43—58 ș.a.).

[29] Zeller Gaston: *Histoire des relations internationales*; tom. second: *Les temps modernes*, Paris 1953, pp. 15 și urm.

[30] Zeller G., *op. cit.*, p. 20.

Pe tronul papal cardinalii aleg numai italieni. Ultimul papă străin a fost flamandul Adrian al VI-lea, fostul profesor al lui Carol Quintul. Papa mai întrebuința tot felul de mijloace, destul de meschine, pentru a menține ideea despre papă ca suveran superior peste suveranii lumești. Rezultatele sînt însă cu totul reduse.

Constituirea uriașului imperiu hispano-germanic în secolul al XVI-lea a impus Franței lungi războaie ofensive sau defensive, care aveau trăsăturile unei întreprinderi de interes național. Dizolvarea imperiului lui Carol Quintul n-a micșorat pericolul pentru Franța. Habsburgii din Madrid au devenit o forță de prim ordin, extrem de periculoasă pentru o Franță măcinată de războaiele civile din secolul al XVI-lea. Acest puternic vecin, ambițios, hotărît să dea lovituri cît mai vehemente Franței, a stat în atenția guvernelor Franței, începînd mai ales cu Henric al IV-lea. Războiul de 30 de ani va fi un prilej ca Franța să ia hotărîri supreme pentru a-și rezolva problemele teritoriale și de securitate, tocmai cu acest vecin puternic, care mai era aliat și cu Habsburgii austrieci.

Din momentul unirii cu Sfîntul Imperiu sub Carol Quintul, monarhia spaniolă începea să ducă o politică de mare putere. În vremea lui Filip al II-lea, Spania se anunța cu fermitate ca pretendentă la hegemonia europeană, jucînd și rolul de șef al catolicismului. Din nefericire pentru regii spanioli, papii nu s-au arătat dispuși să sprijine acest nou pretendent la dominația europeană.

Datorită împrejurărilor interne din secolul al XVII-lea, Anglia a jucat un rol cu totul periferic în problemele europene.

Casa de Austria își datora expansiunea și măreția, politicii ei matrimoniale. Printr-o căsătorie a acaparat o mare parte din Burgundia la sfîrșitul secolului al XV-lea, la fel ca și Țările de Jos. Uniunea cu coroana spaniolă în secolul al XVI-lea, lărgea sfera expansiunii teritoriale. Urma apoi acapararea unei părți din Ungaria, după 1526.

Însă interesele interne din Imperiu n-au putut fi conciliate. S-a dus mai mult o politică de prestigiu imperial în exterior, iar în interior o politică de egoism princiar.

O privire generală asupra uzanțelor internaționale și de drept internațional, a relațiilor între popoarele Europei în secolele XVI—XVII, este utilă pentru înțelegerea multor fenomene discutate.

Relațiile între popoare și state, în cursul evului mediu, au fost mărginite mai mult la vecinătatea dintre ele. O dată cu descoperirile geografice ale europenilor, aceste relații s-au lărgit brusc în spațiu. Relațiile internaționale încep a cuprinde aproape întreg globul cunoscut atunci.

Multe popoare apusene încep a gîndi și a trăi ca națiuni. Reforma a rupt „unitatea“ catolică a lumii occidentale. Încep a se întări relațiile între „creștinătate“ și „islamism“. Scriitorii, poeții, filozofii, părăsesc limba latină „universală“ și încep a scrie în limbi naționale. Italienii au fost primii, apoi au urmat francezii, englezii. Atunci cînd Carol Quintul a rostit la Roma în 1535 un discurs în limba spaniolă, faptul acesta a fost considerat un mare scandal. Wicliff și apoi Huss cereau întrebuințarea limbii poporului (=naționale) în biserică. Reformatorii secolului al XVI-lea au pus în aplicare în mod viguros acest principiu. Luther începea acest lucru în Germania, traducînd biblia.

În economie se resimte același flux național [31]. În legislația comercială se introduce ideea fermă a autarhiei. Negustorii străini trebuie să-și vîndă mărfurile în raport cu prețurile mărfurilor indigene.

---

[31] Zeller G., *op. cit.*, *p. 2. Conf.* și A. Oțetea: *Renașterea*, cap. II. Se pot cita: *Consulatul Mării*, pentru țărmurile creștine ale Mediteranei Occidentale; *Cutumele de la Oléron* în zona Franței oceanice; *Cutumele de la Amsterdam*, *Cutumele de la Wisby* pentru unele țări nordice, ș.a.

Pornind din sfera economică, s-a ajuns la o adevărată xenofobie, ca în Spania lui Carol Quintul, acuzat că se înconjoară doar de flamanzi, care nu fac altceva decît să prade Spania. Desigur că spaniolii nu puteau participa în aceeaşi măsură şi ei la pradă.

Veneţienii se dovedesc foarte severi în apărarea intereselor lor. Ei pedepsesc pe cei care trădează secretele lor de fabricaţie şi se arată destul de reţinuţi în ideea de solidaritate cu alte popoare, chiar atunci cînd e vorba de organizarea vreunei cruciade împotriva turcilor, acolo unde de fapt ei au interese vitale. Ei se plasează pe poziţia lozincii : Siamo Veneziani poi Christiani. . .

În cursul evului mediu, raporturile dintre state în problemele păcii şi războiului erau supuse unor reguli acceptate de ele. Nu existau principii juridice care să reglementeze aceste laturi ale vieţii politice, ci numai unele reguli acceptate în comun. În Europa, reguli codificate au apărut abia mai tîrziu. În secolul al XVI-lea s-au redactat primele formulări particulare cu privire la anumite reglementări ale drumurilor maritime [32].

În mod obişnuit se afirmă că dreptul internaţional datează de la începutul epocii moderne şi că acesta ar porni din secolul al XVII-lea, datorită principiilor sau teoriilor expuse de olandezul Hugo Grotius, autor al unui tratat *De jure belli ac pacis*, care s-a bucurat de multă şi îndelungată autoritate. De fapt opera lui Grotius şi a urmaşilor săi nu a făcut altceva decît să înlocuiască un drept cutumiar, cu un drept scris. Este la fel ca şi evoluţia dreptului civil din multe ţări europene.

Despre un „drept al ginţilor“ pentru perioada Renaşterii nu se poate vorbi. Nici despre un „drept al omului“. Teologul şi juristul spaniol Francisco de Vittoria sprijinea ideea dreptului oamenilor de a merge dintr-o ţară în alta, numindu-l „dreptul comunicaţiei“. El credea că nici un stat nu trebuie să-şi închidă frontierele pentru aceea care vor să le treacă, pentru a călători sau a îndeplini activităţi „nevinovate“ [33].

În cazul declarării războiului, persoanele străine erau expulzate. Francisc 1 dispunea la 1528 şi 1542, ca supuşii împăratului care trăiau în Franţa, să fie expulzaţi. La 1551 supuşii Habsburgilor erau expulzaţi din Franţa, iar averile lor confiscate. Habsburgii au dat aceeaşi replică faţă de supuşii francezi.

Una din particularităţile statelor feudale europene era puţina importanţă care se dădea graniţelor. De cele mai multe ori linia frontierelor rămînea în numeroase locuri cu totul imprecisă. Între regatul Franţei şi Imperiu existau multe zone cu suveranitate contestată, iar reglementările care interveneau din timp în timp nu aveau decît rolul să revizuiască graniţele. Nimic nu împiedica circulaţia oamenilor de la o extremitate la alta a Europei, pentru un pelerinaj, pentru o universitate vestită. În timp de pace, tratamentul faţă de străini era foarte liberal.

Uzanţele războiului erau cu totul inumane. Prizonierii puteau fi omorîţi. Pentru ca apărătorii unei poziţii întărite să-şi salveze viaţa, comandantul lor trebuie să prevadă acest lucru în condiţiile de capitulare, care de multe ori nu se respectă. De obicei soldaţii erau dezarmaţi şi trimişi la casele lor. Spaniolii obişnuiau să-i pună să jure că nu vor mai lua armele în războiul respectiv.

În regiunea luptelor totul era distrus, pentru a nu lăsa duşmanului nimic pentru subsistenţă. Vitele erau luate, grînele şi casele arse. La germani exista o instituţie a „şefului de incendiu“, Brandmeister. La sfîrşitul războiului, victimele nu au nici un drept de îndemnitate. Era o regulă jefuirea oraşului cucerit. Speranţa prăzii întărea virtutea asediatorului. Războiul n-ar avea pentru soldat nici o atracţie fără această nădejde a prăzii bogate.

Trupele de infanterie erau compuse de obicei din străini. Exista un tîrg internaţional al soldatului. Pe primul loc se afla cel elveţian. Cu timpul, elveţienii

[32] Zeller G., *op. cit.*, p. 3 nota 1.
[33] Zeller G., *op. cit.*, p. 4.

au fost concurați de Landsknecht-ii germani, buni emuli ai elvețienilor, și care erau și mai ieftini. Cavaleria imperială era formată din unguri, iar cea venețiană din albanezi.

În perioada Renașterii se folosea noțiunea de „neutralitate". Sensul acestei noțiuni era atunci altul decît cel din zilele noastre. Statul neutru nu patricipa la război, dar avea dreptul să aducă servicii beligeranților, ca de pildă procurarea de alimente. Iar acest serviciu îl făcea ambelor tabere. Scrisorile de neutralitate acordate de Francisc I ducelui de Lorena prevăd în mod expres că ducele trebuie să acorde egalitate celor două părți în luptă, aducînd și uneia și alteia aceleași servicii. Peste un teritoriu, o armată putea trece cu condiția : de a nu lupta pe acel teritoriu, a nu se opri prea mult pe teritoriul în cauză și de a nu cere nimic de la locuitori fără a plăti un preț rezonabil.

Așa s-a elaborat teoria pe care juriștii vor numi-o curînd *transitus innoxius*. Principiile acestei teorii n-au fost unanim acceptate. Elvețienii, de exemplu, nu le recunoșteau. Regele Franței a acordat un act de neutralitate comitatului Franche Comté prin convenția din 1522, reînnoită de mai multe ori în cursul secolului, prin care era interzisă trecerea de trupe prin acest teritoriu.

În ceea ce privește comerțul, în cele mai multe cazuri și el păstra regula neutralității. Nebeligeranții își continuau activitatea lor comercială. Declarația de război nu antrena și ruperea relațiilor comerciale. Se făceau schimburi în continuare, fără ca vreuna din părți să îndrăznească a le întrerupe, ținînd seama de importanța lor vitală. Suveranul acorda autorizație de comerț unui număr oarecare de negustori sau de cele mai multe ori rămînea valabilă autorizația generală de comerț.

De la sfîrșitul secolului al XV-lea istoria vorbește despre ambasade permanente. Moda ambasadelor permanente a pornit din Italia și s-a răspîndit repede în întregul occident. Diplomația cea mai perfectă o avea Veneția, unde era considerată ca unul din cele mai însemnate servicii ale statului. Ambasadorii cu posturi fixe se numeau rezidenți. Franța avea rezidenți în secolul al XVI-lea la Copenhaga și Cracovia, dar Polonia și Danemarca nu aveau reprezentanți permanenți la Paris. Veneția, Spania și Franța aveau reprezentanțe permanente la Constantinopol, în timp ce misiunile otomane în statele creștine erau temporare și rare. De altfel turcii erau ostili ambasadorilor străini, în care vedeau niște spioni privilegiați.

În Europa secolului al XVI-lea se contura în mod pregnant mai ales forța dominatoare a Habsburgilor care, instaurîndu-și puterea în Germania, Spania, Italia și Țările de Jos, încercuiseră Franța. Prima încercare a monarhiei absolute franceze de a ieși din acest cerc ce se strîngea tot mai mult, a fost declanșarea războaielor italiene, o dată cu pătrunderea lui Carol al VIII-lea în Italia, la 1494. Rivalitatea franco-habsburgică din secolele XVI—XVII își are originea tocmai în politica de acaparare a Habsburgilor austrieci și spanioli, precum și în tendința împăratului de a institui în Germania o monarhie absolută. La început, conflictul pornea sub forma unei rivalități și a unei nesfîrșite serii de conflicte între Franța și Spania. Aceasta pentru simplul motiv că Habsburgii loveau în Franța pornind din Spania.

În fața unei situații extrem de dificile, a amenințării habsburgice la toate frontierele, Franța catolică și-a orientat activitatea politică spre turci, dușmanul tradițional al Habsburgilor, și în același timp spre principii protestanți germani, dușmani ai împăratului catolic. La 1535 se încheia un tratat special între Franța și imperiul otoman. Franța primea privilegii speciale comerciale precizate sub forma așa-numitelor „capitulații" [34]. Franța se alia și cu principii protestanți ger-

[34] Marx definea aceste capitulații ca fiind „niște diplome imperiale, niște acte de privilegii, care sînt acordate de Poartă unor state europene și care permit supușilor acestora să intre nestînjeniți în țările mahomedane să-și vadă în liniște de afacerile lor..." (K. Marx și F. Engels: *Opere*, vol. 10 Ed. Politică, București, 1961, pg. 181.

mani. Scopul politicii franceze era de a slăbi Imperiul și eventual de a acapara din Imperiu unele teritorii sau a readuce la Franța acele teritorii care se găseau în litigiu. Diplomația franceză din secolele XVI și XVII s-a menținut în această orientare politică, fiind ferm sprijinită de Henric al IV-lea și ministrul său Sully, iar mai tîrziu de cardinalii Richelieu și Mazarin.

Pentru statele europene, problemele principale care se puneau erau legate fie de pericolul otoman, fie de fixarea și garantarea granițelor fiecărui stat în parte. Majoritatea acestor state considerau că este necesar să-și lărgească teritoriile fie în ținuturi îndepărtate, pe seama coloniilor, fie chiar în vecinătatea lor, pe seama statelor slabe. Deși încercările de expansiune pe continent aveau mai puțină durabilitate, totuși în această direcție au fost antrenate foarte multe state [35]. E ușor de înțeles că urmarea acestei politici a fost un interminabil șir de conflicte.

Franța se găsea pe primul loc în ambele tendințe de expansiune. Cu o diplomație bine pusă la punct, în secolul al XVII-lea inițiativa franceză putea ușor antrena pacea și războiul. Existau în Europa apuseană două țări dezvoltate și bogate: Țările de Jos și Italia. Spre teritoriile acestor țări se vor îndrepta cu toate forțele statele naționale ale Europei apusene, și în primul rînd Franța și Spania.

Italia exercita o mare atracție. Era un stat bogat, dar în același timp divizat politic. Părea o pradă ușoară. În războaiele de cucerire a Italiei (1494—1559), Franța exprimase o politică evident expansionistă. Dar norocul armelor a favorizat permanent pe imperiali. Chiar Francisc I care-și aliase pe dușmanii permanenți ai Habsburgilor — sultanul de la Istambul, principii protestanți din Germania, voevodul Transilvaniei și din cînd în cînd chiar pe papa de la Roma —, pierde bătăliile angajate cu Carol Quintul [36]. Nici Henric al II-lea n-a fost mai norocos. La 1552 el declara că va forța pe Carol Quintul să-i recunoască drepturile asupra republicii Milano și regatului Neapole, ca și asupra provinciilor Flandra și Artois. Pacea de la Cateau-Cambrésis (3 aprilie 1559), nimicea însă planurile lui Henric al II-lea. Artois și Flandra rămîneau în aceeași situație, iar Neapole și Milano în mîna spaniolilor. Chiar cuceririle franceze din Italia au trebuit să fie părăsite. Savoia și Piemontul revenau prințului legitim, Emmanuel-Philibert, cu excepția celor două puncte strategice, Pignerol și Saluzzo. O căsătorie încorona opera diplomaților: Filip al II-lea, văduv după Maria Tudor, se căsătorea cu fiica mai mare a lui Henric al II-lea. Filip al II-lea cerea mult de la Franța, dar în schimb el nu dădea decît pacea, despre care peste un secol, Vauban va vorbi cu toată severitatea, numind-o „o pace rușinoasă", care a dezonorat pe Henric al II-lea [37]. Printr-un tratat particular, regina Elisabeta a Angliei lăsa Calais-ul Franței. Franța rămînea în posesiunea episcopatelor Metz, Toul și Verdun, fără un titlu definitiv pînă la 1648.

Așa se încheia așa-numita etapă a războaielor pentru Italia. Deși Spania n-a jucat rolul principal, ea a obținut cele mai multe beneficii. Ea și-a întins influența sau dominația aproape peste întreaga Italie, a pus mîna pe Navarra, a moștenit Țările de Jos. Franța a ieșit cu multe și importante pierderi. Ocuparea portului Calais și a celor trei episcopate nu compensa părăsirea Italiei, a Flandrei, Artois-ului și altor teritorii.

Preponderența spaniolă se datora tuturor împrejurărilor care duseseră la pacea de la Cateau-Cambrésis. Europa scăpase deocamdată de pericolul hegemoniei casei de Austria datorită — în mare măsură! — reformei care se întinsese în

---

[35] Zeller G., *op. cit.* p. 89.

[36] Brinton C., Christofer John B., Wolff Robert Lee: *Modern Civilization. A History of the Last Five Centuries*, New Jersey 1957, p. 107. Autorii consideră războiul pentru Italia, un fel de „duel personal" între cei doi rivali, Francisc I și Carol Quintul.

[37] Zeller G., *op. cit.* p. 121.

Imperiu, prin Luther, care la 1517 căuta să elibereze poporul german de sub jugul bisericii romano-catolice [38].

Franța se interesa în mod deosebit de mişcările din Imperiu. Pentru a slăbi puterea lui Carol al V-lea, regele Franței promitea ajutor principilor protestanți organizați încă la 1530 în Liga de la Schmalkalden. În anul 1552, Henric al II-lea a fost de acord cu cererea principilor protestanți „de a proteja religia lor", desigur a-i proteja și pe ei, „oferindu-i-se în același timp ca despăgubire pentru războiul pe care-l pregătea pentru „libertatea Germaniei" și „acordîndu-i-se pentru siguranța tratatului", posesiunea celor trei episcopate : Metz, Toul și Verdun, care „făcuseră cîndva parte din imperiul francez, parte a regatului Austrasiei..." [39]. Henric al II-lea lua în primire aceste teritorii, ca „vechi domenii ale regilor Franței" [40], menținîndu-le împotriva încercărilor împăraților de a le relua. Ele vor fi definitiv recunoscute Franței prin pacea de la Münster (1648).

Preponderența spaniolă de nuanță catolică, inchizitorială, devenea urîtă în toate țările în care pătrunseseră ideile reformei. Se rupeau definitiv legăturile dintre Spania și Anglia. În Țările de Jos izbucnea revoluția burgheză, antispaniolă și antifeudală, care prin rezultatele ei dădea o lovitură puternică Habsburgilor spanioli.

Opoziția dintre Franța și Spania, care va duce mai tîrziu la un conflict armat, nu pornea de la niște cauze care ar fi privit probleme de politică internațională. Politica începea să fie determinată de cauze economice. Se punea problema Țărilor de Jos, o regiune foarte dezvoltată din punct de vedere economic, care aparținea Habsburgilor. Mulți francezi se gîndeau la cucerirea acestor teritorii, iar despre aceasta începea să se discute deschis cam pe la 1570. Cronologic, acesta este momentul în care se întîlnește politica franceză și politica engleză, în lupta pentru slăbirea monarhiei spaniole.

După abdicarea lui Carol Quintul, efortul de dominație a Habsburgilor în Europa a trecut pe seama Spaniei. Filip al II-lea deținea Spania și coloniile, iar de la 1582 Portugalia și coloniile acesteia, Burgundia și Țările de Jos spaniole, teritoriile din regatul Neapole și Milano. „Era un stat supranațional care amenința grav Franța. Filip al II-lea se arăta drept „campionul catolicismului" [41].

În aceste împrejurări, fiecare țară din apusul Europei căuta calea cea mai bună și mai sigură pentru rezolvarea problemelor de politică externă și de securitate. În mod deosebit Franța se găsea, în preziua războiului de 30 de ani, la o grea răspîntie politică.

---

[38] Cf. Père Bougeant: *Histoire du traité de Westphalie*, I—III, Paris 1727—1744, vol. I pp. 3—4.

[39] *Ibidem*, I p. 13.

[40] *Ibidem*, I p. 15.